

Original Article

Indicators of police activism in the freedom-based model of criminal policy (with a look at the law of Iran and international instruments)

Rajab Goldoust Jouybari¹, Saeid Ghasemi Vanjani*²

¹ Associate Professor, Department of Criminal Law and Criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

² PhD in criminal law and criminology, Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran

[20.1001.1.24237566.1403.8.3.1.6](https://doi.org/10.22080/LPS.2023.25333.1504)

[10.22080/LPS.2023.25333.1504](https://doi.org/10.22080/LPS.2023.25333.1504)

Received:

April 26, 2023

Accepted:

August 22, 2023

Available online:

October 26, 2024

Keywords:

police activity,
freedom-based, judicial
supervision,
international
instruments, rule of law

Abstract

The criminal policy is separated and modeled based on the reference criteria - freedom, power, and total domination. Freedom is the basic criterion in the freedom-based criminal policy model. The approach of international instruments is to promote this criterion in the criminal policy of countries. In this model, with the distribution of power among the different components of the governance system and the establishment of mutual supervision, some indicators are defined for the police's ability to fulfill legal duties and observance of the legitimate freedoms of the citizens. In freedom-based models, by predicting some indicators, a balance is tried to be established between the legitimate freedoms of the accused, the interests of the society, and the performance of the legal duties of the police. The activity of the judicial authorities and police within the framework of law by prior authorization of law; the supervision of the police activism and the police intervention in the affairs of citizens based on the principle of necessity are some of the indicators that freedom-based systems have defined and identified for police activity. By studying the international instruments, the constitution, and criminal laws of Iran, it can be said that the model accepted in Iran's criminal policy, in the stage of crime detection and preliminary investigations, is the freedom-based model. This research, with a descriptive-analytical method and using library resources, has sought to identify and explain the indicators of police activism in the freedom-based model of criminal policy.

*Corresponding Author: Saeid Ghasemi Vanjani

Address: Faculty of Law, Shahid Beheshti University, Tehran, Iran Email: vanjani.saeid@yahoo.com

Extended Abstract

1. Introduction

The ruling thought behind any political system shows the general orientation of the police and the legal system of that country - as it relates to the ensuring or violation of the citizens' rights; which in turn, can be verified against the well-known models in criminal policy studies. In the classification of government models of criminal policy, based on basic concepts such as freedom, power, and total domination, models that have been identified and separated are liberal, authoritarian, and comprehensive authoritarian (totalitarian), respectively. In democratic systems, due to the prevailing value of freedom, the police have specific powers within the framework of law and do not have freedom of action. In this approach, the powers of the police in detecting crimes are limited to legal processes and are not absolute. The approach of Iranian and French law is classified in the freedom-based model of criminal policy models. On the other hand, in governments where power is considered the main indicator of governance, the government seeks to preserve the existing power and structure by denying the sovereignty of the people. In systems whose governance is characterized by total authority and supervision over all aspects of citizens' and people's lives, the police is an autonomous institution with unlimited authority (Delmas-Marti, 2018: 245). In the freedom-based model, by observing the principle of separation of powers, power is distributed and divided amongst the different agents of government so that by negating the concentration of power in one sector, the different governmental agencies oversee each other's actions. In this model, there is

a predictable legal system with effective, efficient, and fair judicial institutions to guarantee the rights of citizens against the arbitrary abuse of authority by government officials, and the illegal actions of organizations and individuals. The present study aims to study the general indicators of police action in the freedom-based model of criminal policy on a macro level, Looking at the law of Iran and international instruments and a specific focus on the stage of crime detection.

2. Methodology

The study used a descriptive-analytical method to analyze the data obtained from library resources.

3. Findings

The basic constituent of democratic systems is freedom, and this basic component is observed in legal policymaking and legislation. In addition, individualism and tolerance, along with freedom, form the building blocks of freedom-based criminal law. As a result, imposing restrictions on individuals' freedom is officially recognized only to the extent of necessity. In this way, in a government based on law, freedom as a reference value serves as the focal point and the basis of decisions; one of the results of which is the balance of power in governance. The balance of power in the government (sovereignty) is one of the variables of libertarian criminal policy. The outcome of this balance is that the relationship between the judicial and the executive authorities (including the police) is identified and organized within the framework of law.

4. Conclusion

In a democratic society, maintaining the basic norms, including the main reference value and norm, i.e., "freedom", serves as

the focus of the legislation. As such, the norms of the society, via the approach of maintaining the reference value, become laws. On one hand, the basis of the activity and the actions of the police authorities is defined by the same "law", and on the other hand, the regulating principle behind police operations, as a judicial officer (in Iranian law) or judicial police (in French law, is placed under the "supervision" of the judicial authority, as the symbol of authority. Ultimately, based on freedom, law, and judicial-based supervision of the establishment of public order and security, the police is recognized as the law enforcement agent. In this way, in the libertarian model, by distribution and regulation of power based on law, all the actions of the actors are justified in light of the law (lawfulness of the conduct of the police and the judicial authorities). Furthermore, in line with the hierarchy present in the criminal justice system, the judge supervises the police activities; however, this supervision is regulated (supervisibility of the police activity). In addition, the police is responsible for the establishment of order and dealing with violations of the norms supported by the criminal justice system; and therefore has legal authority. Nonetheless, this authority and qualification is not absolute, but rather conditional, and only in cases where there are sufficient reasons and evidence for the

intervention of police, this government body is allowed to impose restrictions on citizens' rights (following the principle of necessity by the police). In the freedom-based approach, the suspect and the accused are citizens under the protection of the law, and in the assumption that the allegations against him/ her are proven true, he/she will be subjected to legal punishment. Therefore, the process of uncovering the crime and conducting investigations on the accused performed by the police is based on the legal routine and procedures (procedural-based operation of the police); so through this pathway, not only the trust of the citizens in the police will be earned, providing grounds of cooperation of citizens with the institution; but also making feasible the possibility of the judicial supervision of the police performance.

Funding

There is no financial support.

Authors' Contribution

Both authors contributed equally and actively to the preparation and the arrangement of this article.

Conflict of Interest

The authors declared no conflict of interest.

Acknowledgments

We are grateful to all the scientific consultants of this paper.

علمی پژوهشی

شاخص‌های کنشگری پلیس در مدل آزادی‌محور سیاست جنایی (با نگاهی به حقوق ایران و اسناد بین‌المللی)

رجب گلدوست جویباری^۱، سعید قاسمی ونجانی^۲*

^۱ دانشیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران
^۲ دکتری حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

[20.1001.1.24237566.1403.8.3.1.6](https://doi.org/10.1001.1.24237566.1403.8.3.1.6)

[10.22080/LPS.2023.25333.1504](https://doi.org/10.22080/LPS.2023.25333.1504)

چکیده

سیاست جنایی نظام‌های حقوقی بر مبنای مؤلفه‌های مرجع - آزادی، قدرت و تسلط تام - از یکدیگر تفکیک و مدل‌بندی شده‌اند. در مدل سیاست جنایی آزادی‌محور مؤلفه مبنای آزادی است و رویکرد اسناد بین‌المللی نیز ترویج این مؤلفه در سیاست جنایی کشورها می‌باشد. در این مدل، با توزیع قدرت میان اجزای نظام حکمرانی و برقراری نظارت متقابل، شاخص‌هایی برای پلیس تعریف می‌شود تا از رهگذر آن شاخص‌ها، هم پلیس بتواند به وظایف قانونی خود عمل نماید هم آزادی‌های مشروع شهروندان حفظ گردد. در مدل‌های آزادی‌محور با پیش‌بینی شاخص‌ها و سیاست‌گذاری مطلوب سعی می‌شود توازن میان آزادی‌های مشروع متهم، منافع جامعه و انجام وظایف قانونی پلیس برقرار گردد. نظام‌های آزادی‌محور، شاخص‌هایی برای کنشگری پلیس تعریف و شناسایی نموده‌اند. کنشگری مراجع قضایی و پلیسی در مدار قانون و بر اساس تجویز پیشین قانون، نظارت بر کنشگری پلیس، مداخله در امور شهروندان بنا به اصل ضرورت و آیین‌مداری کنشگری پلیس از جمله این شاخص‌هاست. با مطالعه اسناد بین‌المللی و قوانین اساسی و کیفری ایران می‌توان گفت الگوی مورد پذیرش در سیاست جنایی ایران، در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، مدل آزادی‌مدار است. این پژوهش با شیوه توصیفی - تحلیلی و با استفاده از منابع کتابخانه‌ای در پی شناسایی و تبیین شاخص‌های فعالیت پلیس در مدل آزادی‌محور سیاست جنایی است.

تاریخ دریافت:

۰۶ اردیبهشت ۱۴۰۲

تاریخ پذیرش:

۳۱ مرداد ۱۴۰۲

تاریخ انتشار:

۰۵ آبان ۱۴۰۳

کلیدواژه‌ها:

کنشگری پلیس، آزادی‌محور،
نظارت قضایی، اسناد
بین‌المللی، حاکمیت قانون

* نویسنده مسئول: سعید قاسمی ونجانی

ایمیل: vanjani.saeid@yahoo.com

آدرس: دانشکده حقوق، دانشگاه شهید بهشتی، تهران، ایران

۱ مقدمه

مجمع عمومی سازمان ملل (دسامبر ۱۹۷۹) و بندهای ۱، ۳، ۴، ۵، ۷ و ۱۲ اعلامیه پلیس مصوب مجمع شورای اروپا (فوریه ۱۹۷۹) به رعایت حقوق مردم و انجام وظایف مأموران و مقامات قضایی در محدوده قانون توجه دارند.

در حکومت‌های مردم‌سالار، قدرت در یک بخش متمرکز نیست و قدرت بین ارکان حاکمیت توزیع می‌گردد. در این نوع از نظام سیاسی، چون آزادی مردم در امور خصوصی و اجتماعی به عنوان یک ارزش مبنایی پذیرفته می‌شود، در نتیجه، نهادهای عدالت کیفری و پلیس کمترین مداخله را در امور شهروندان دارند و اختیارات آنها محدود و مقید است. با وجود این، برای سامان‌دهی این اختیارات و حفظ تعادل قدرت بین اجزای حکومت، شاخص‌هایی باید وجود داشته باشد تا به واسطه آن، نظارت‌های متقابل بین اجزای حکومت به وجود آید برخی از این شاخص‌ها به عملکرد (کنشگری) پلیس برمی‌گردد. در واقع، اگر فرایند شفاف و نظام‌مندی برای کنشگری پلیس وجود نداشته باشد اختیار و صلاحیت این نهاد به سمت اقدام‌های خودسرانه، صلاح‌دیدی و آزادی عمل سوق پیدا می‌کند که از ویژگی‌های مدل اقتدارگرایی سیاست جنایی می‌باشد (دلما سمارتی، ۱۳۹۸: ۲۵۴). بنابراین، برای اجتناب از این وضعیت و به منظور حفظ ارزش مبنایی - آزادی - در مدل آزادی‌محور سیاست جنایی، کنشگری پلیس باید در راستای آموزه‌های حقوق بشری ساختارمند و ضابطه‌مند باشد.

بدین‌سان، با مطالعه اسناد حقوق بشری و رویکرد نظام‌های حقوقی آزادی‌مدار می‌توان مؤلفه‌های کلی و کلان کنشگری پلیس را شناسایی و دسته‌بندی نمود. در واقع، پلیس در نظام آزادی‌محور باید در چارچوبی حرکت کند که موازنه‌ای بین حقوق و آزادی‌های فردی با حقوق و منافع جامعه برقرار شود که این امر منوط به وجود فرایند شفاف و نظارت‌پذیر برای نهاد پلیس است. به عنوان مثال پلیس کشورهایی مانند فرانسه، انگلیس و آمریکا هرچند ممکن است در پاره‌ای موارد در مواجهه با

پلیس به عنوان مسئول حفظ و برقراری نظم عمومی در یک جامعه سیاسی، نماد اقتدار و حاکمیت دولت در داخل کشور محسوب می‌شود. اگر پلیس در منظر شهروندان نهادی مقبول و مشروع باشد آنها تمایل بیشتری برای همکاری و همراهی با پلیس پیدا می‌کنند (Tom & Jeffery, 2008: 231). چنانچه، پلیس به حقوق شهروندان بی‌توجه باشد مشروعیت و مقبولیتی نزد شهروندان نخواهد داشت در نتیجه، تأمین نظم و امنیت پایدار برای پلیس مشکل خواهد بود. در نظام‌های حقوقی مختلف، بسته به مبانی فکری و ایدئولوژی غالب در ساختار سیاسی، پلیس در کارکردها، هدف‌ها و وظایف جهت‌گیری متفاوتی پیدا می‌کند. در حکومت‌های توتالیتر، فلسفه اصلی وجود نهادهای کیفری و امنیتی از جمله پلیس نه تنها برای حمایت از حاکمیت، بلکه به منظور یکسان‌سازی مردم با آرمان‌های حکومت نیز است، از این جهت، هویت فردی و حریم خصوصی شهروندان در این نوع از نظام سیاسی معنی پیدا نمی‌کند (خسروی، ۱۳۹۹: ۵۲). در حکومت‌های اقتدارگرا، گرچه حاکمیت به دنبال یکسان‌سازی اجباری مردم با رویکردهای رسمی نمی‌باشد اما، دولت با هرگونه خطر یا تهدیدی که علیه نظام حاکم و صاحبان قدرت باشد به شدت برخورد می‌کند، از این رو، در جوامع اقتدارگرا پلیس و نهادهای امنیتی برای کنترل مردم حضوری پررنگ دارند.

اما، دولت‌های آزادی‌مدار در راستای اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای - اعم از ارشادی و الزام‌آور - به تضمین حقوق مردم در مواجهه مقامات مجری قانون (پلیس و مقامات قضایی) با آنان متعهد می‌باشند. اسناد الزام‌آور نظیر جزء الف ماده ۷ و مواد ۹ و ۱۷ میثاق بین‌المللی حقوق مدنی و سیاسی (۱۹۶۶ سازمان ملل)، مقدمه و مواد ۵، ۶، ۸ و ۱۸ کنوانسیون اروپایی حمایت از حقوق بشر و آزادی‌های سیاسی (۱۹۵۰ رم) و اسناد ارشادی مانند مواد ۱، ۲، ۵ و ۸ آیین‌نامه رفتار مقامات مجری قانون (پلیس) مصوب

۲ پیشینه پژوهش

با بررسی و جست‌وجو در منابع، پیشینه مشابهی که فرایند کشف جرم توسط پلیس را از منظر مدل‌های سیاست جنایی مطالعه کرده باشد ملاحظه نشد. پژوهش‌هایی وجود دارد که مرحله کشف جرم را از زاویه حقوق شهروندی یا الزامات حقوق بشری بررسی کرده‌اند که به مواردی از پژوهش‌های موصوف اشاره می‌شود:

سیدین بروجنی و خوانین زاده (۱۴۰۰)، در مقاله «تأملی بر قواعد حاکم بر کشف جرم از منظر قانون آیین دادرسی کیفری و اسناد بین‌المللی» پس از اشاره به نهادهای کاشف جرم و ضابطان عام و خاص، موارد ممنوعیت از بازداشت ناموجه، حق بهره‌مندی از وکیل و حق سکوت متهم را تحت عنوان الزامات کشف جرم ذکر کرده‌اند. نویسندگان مقاله به این نتیجه رسیده‌اند که گرچه قانونگذار اصول دادرسی کیفری را در مواد ۲ الی ۷ قانون آیین دادرسی، شناسایی و مطرح کرده است اما، چالش‌هایی برای اجرای حقوق بشر مدار فرایند کشف جرم وجود دارد. از دیدگاه نویسندگان، از مهمترین چالش‌ها توسل به رویه‌های مبتنی بر دام‌گستری، اتخاذ رویکردهای منجر به شکنجه و نقض حقوق شهروندی افراد است.

مهر و محمودیان (۱۳۹۶)، در مقاله «الزامات حقوق بشری کشف جرم در نظام حقوقی ایران» حقوق مربوط به آزادی متهم در فرایند کشف جرم را از حقوق دفاعی متهم تفکیک نموده‌اند و موارد مصونیت متهم از تحت نظر قرار گرفتن خودسرانه،

مردم خشونت به کار ببرند^۱ اما از جهت اینکه نظارت‌پذیر هستند و مراجع قضایی داخلی و حتی فراداخلی (مانند دیوان اروپایی حقوق بشر) عملکرد آنها را مورد بازنگری قرار می‌دهند در زمره رویکردهای آزادی‌مدار محسوب می‌شوند.

پژوهش حاضر، شاخص‌های کلان و کلی کنشگری پلیس در مدل آزادی‌محور سیاست جنایی را با تاکید بر مرحله کشف جرم، مورد مطالعه قرار می‌دهد. از این رو، پرسش پژوهش معطوف به شناسایی شاخص‌های کلی برگرفته از مدل آزادی‌محور و تبیین آنها در قلمرو عملکرد و اقدامات پلیس است. به بیان دیگر، پژوهش در پی پاسخ گفتن به این پرسش است که فارغ از جزئی‌نگری در درون نظام‌های حقوقی، در مدل‌های آزادی‌محور سیاست جنایی چه شاخص‌هایی بر رویکرد کلی پلیس حاکم است و به کنشگری این نهاد در مرحله کشف جرم جهت می‌دهد؟ فرضیه ابتدایی بر این امر مبتنی است که کنشگری پلیس در امور شهروندان باید حداقلی و طی آیینی باشد که امکان نظارت پسینی و پیشینی بر عملکرد پلیس فراهم گردد و هر میزان که مداخله بیشتر و آیین‌مداری کمتر باشد پلیس از الگوی آزادی‌مدار فاصله گرفته و به الگوی قدرت‌مدار نزدیک می‌شود. بدین سان، پس از بررسی پیشینه پژوهش و روش مطالعه، به منظور شناسایی شاخص‌های کلی، رویکرد اسناد حقوق بشری و حقوق ایران و فرانسه به کشف جرم مد نظر قرار خواهد گرفت و سپس، مولفه‌های شناسایی شده در قسمت یافته‌های پژوهش تبیین خواهد شد.

<https://b2n.ir/m78843>

همچنین، تیراندازی به سوی نوجوان ۱۷ ساله توسط پلیس فرانسه در ۲۷ ژوئن ۲۰۲۳ در حومه پاریس که منجر به کشته شدن وی گردید موجی از اعتراض و خشونت را در پی داشته است.

<https://b2n.ir/r24566>

^۱ کشته شدن «جورج فلوید» مرد سیاه پوست آمریکایی در ۲۶ مه ۲۰۲۰ توسط توسط پلیس آمریکا در هنگام دستگیری وی، موجی از اعتراضات به پلیس این کشور و راه اندازی جنبشی تحت عنوان «جان سیاه‌پوستان مهم است» در پی داشته است. رک:

<https://b2n.ir/k84695>

خشونت پلیس فرانسه در آوریل ۲۰۲۳ نسبت به اعتراض‌های گسترده شهروندان در خصوص مقررات بازنشستگی، انتقادهای گسترده‌ای به عملکرد پلیس به دنبال داشته است.

شاخص‌های رویکرد آزادی‌محور، دایره کنشگری خودسرانه یا تصمیمات صلاح‌دیدی پلیس، محدودتر می‌شود. نوآوری دیگر پژوهش آن است که بدون جزئی‌نگری، شاخص‌هایی را نشان می‌دهد که اگر پلیس کشوری واجد آنها باشد رویکرد آزادی‌مداری نظام حقوقی آن کشور را نمایان می‌سازد.

۳ روش مطالعه

جهت‌گیری کلی پلیس و نظام حقوقی یک کشور در خصوص تضمین یا تضییع حقوق شهروندی، اندیشه حاکم بر نظام سیاسی آن کشور را نمایان می‌سازد که قابل تطبیق با مدل‌های شناخته شده در مطالعات سیاست جنایی است. بر پایه مفاهیم اساسی همچون آزادی، قدرت و سلطه تام مدل‌های دولتی سیاست جنایی، شناسایی و تفکیک شده‌اند (دل‌ماس‌مارتی، ۱۳۹۸: ۱۰۶؛ نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۸: ۵۱)؛ نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۹: ۴۳). هرچند مدل مختصرکننده و به عبارتی تصویر ساده شده از جنبه‌های دنیای واقعی است و می‌تواند در اجزای یک مدل به لحاظ وجود متغیرهای متعدد، تفاوت‌هایی به وجود آورد اما، از آنجا که سیاست جنایی دارای نگرش جامع و کلی به پدیده اجتماعی و جنایی است (شاملو، ۱۳۹۹: ۱۱۱) از این رو، می‌تواند با ترسیم گفتمان حاکم بر ساختار سیاسی، تلقی و نگرش نظام سیاسی و حقوقی به پدیده بزه، مبارزه با آن و بزهکاری را آشکار سازد. بدین‌سان، با توجه مفاهیم سه‌گانه آزادی، قدرت‌طلبی و تمامیت‌خواهی، مدل‌های آزادی‌محور (مردم‌سالار/ لیبرال/ مختلط)^۱، اقتدارگر^۲ و اقتدارگرایی فراگیر^۳ (توتالیتر) به عنوان سه مدل دولتی در مطالعات سیاست جنایی شناسایی شده است.

در مدل اقتدارگرایی فراگیر، قدرت که در زور سازمانی نهفته است (آرنت، ۱۴۰۱: ۲۲۸)، هر عملی را به تشخیص و صلاح‌دید خود انجام می‌دهد و حد و مرزی برای خود نمی‌شناسد (موحد، ۱۴۰۰: ۲۳۳)؛

مصونیت حریم منازل و اشیاء، مصونیت حریم خصوصی ارتباط‌گفتاری و نوشتاری را برای حقوق مربوط به آزادی متهم آورده‌اند. همچنین، برخورداری از وکیل، حق سکوت، تفهیم اتهام فوری همراه با علت اتهام و حق برخورداری از ضابطان آموزش دیده را برای حقوق دفاعی متهم ذکر کرده‌اند.

مقیمی و نیازخانی (۱۳۸۹)، در پژوهش «حقوق شهروندی متهمان در مرحله کشف جرم توسط پلیس» دو مرحله دستگیری و تحت‌نظر را از حیث حقوق شهروندی متهمان تفکیک و برای هر مرحله مواردی را برشمردند از جمله: حق آزادی و امنیت فردی، حق اطلاع از دلایل دستگیری، حق عدم مداخله خودسرانه در حریم خصوصی، حق رسیدگی بدون تاخیر ناروا، حق نظارت مستمر مقام قضایی و غیره ذکر شده است. از دیدگاه نویسندگان مقاله، اختیارات پلیس برای برقراری نظم و امنیت جامعه، گاهی با حقوق شهروندی و آزادی‌های مشروع شهروندان در تعارض قرار می‌گیرد بنابراین، این اختیارات پس از تعیین حدود دقیق توسط قانون، باید اعطا شود.

موارد اشاره شده در بالا، اغلب ناظر به حقوق دفاعی متهم، تضمینات ناظر به آن و بررسی قوانین شکلی مرتبط می‌باشند و با پژوهش حاضر که به شاخص‌های کلی کنشگری پلیس در سطحی کلان، با تمرکز بر الگوی آزادی‌مدار، می‌پردازد از حیث هدف و محتوا متفاوت‌اند. در واقع، هدف این پژوهش آن است که فعالیت و کارکرد پلیس/ ضابطان دادگستری را در تحت تأثیر سیاست جنایی مبتنی بر ارزش آزادی مطالعه - و بدون اینکه وارد جزئی‌نگری شود- چارچوب کنشگری پلیس را تبیین نماید. نوآوری تحقیق از آن جهت اهمیت دارد که با شناسایی ساختار و ارکان مدل آزادی‌محور، کنشگری پلیس را محدود و مقید به حاکمیت قانون می‌کند، به نحوی که این کنشگری حداقلی، آیین‌مند و همراه با نظارت قضایی باشد. به بیان دیگر، با پذیرفتن

۳. Totalitarianism Model of Criminal Policy

۱. Democratic Model of Criminal Policy

۲. Authoritarianism Model Of Criminal Policy

ارزش‌هایی همچون حقوق بشر، اخلاق، عدالت و مردم‌سالاری است- و هم به عنوان یک ابزار یا تکنیک کارآمد، ایده‌ای محوری و فراگیر برای حمایت از شهروندان و حقوق آنها و کنترل قدرت عمومی به حساب می‌آید. در مدل آزادی‌محور، با رعایت اصل تفکیک قوا، قدرت بین اجزای حاکمیت توزیع و تقسیم می‌گردد تا با نفی تمرکز قدرت در یک بخش، ارکان حاکمیت بر اعمال یکدیگر نظارت داشته باشند. در این الگو، نظام حقوقی قابل پیش‌بینی همراه با نهادهای قضایی موثر، کارآمد و عادلانه وجود دارد تا تضمین‌کننده حقوق شهروندان در مقابل سوءاستفاده خودسرانه مقامات حکومتی از اختیارات خود و اعمال غیرقانونی سازمان‌ها و افراد باشد (زارعی، ۱۳۸۳: ۱۶۳). در مدل آزادی‌محور، با تکیه بر چهار عنصر ثابت (یعنی بزه، پاسخ به بزه، انحراف و پاسخ به آن) بزه از انحراف تفکیک شده و دولت - و ارکان آن از جمله پلیس- غالباً دخالتی در پاسخ‌دهی به انحراف ندارند و دخالت دولت محدود به مقوله بزه است. بدین‌سان، کنش بزه‌کار با واکنش دولت مواجه و کنش انحرافی با پاسخ جامعه مدنی مواجه می‌شود (دلماسمارتی، ۱۳۹۸: ۱۵۳؛ لارژر، ۱۳۹۹: ۹۶). در این مدل چون تمرکز دولت بر پاسخ‌دهی نسبت به بزه است، این پاسخ‌دهی باید در فرایندی روشن و مشخص صورت پذیرد، در نتیجه پلیس به عنوان کارگزار اجرایی، برای کشف جرم با محدودیت‌هایی از پیش تعیین شده مواجه است و برای رسیدن به هدف - کشف جرم و حفاظت از هنجارهای اصلی- باید چارچوب‌های شکلی را رعایت کند. در این مدل از سیاست جنایی، کنشگری پلیس در فرایندی که مبنای آن قانون است همراه با نظارت و بازنگری مقام قضایی انجام می‌شود. به این ترتیب، به منظور برقراری توازن و تعادل میان تضمین حقوق و آزادی‌های مردم و تأمین امنیت، شاخص‌ها و مولفه‌هایی برای پلیس در مرحله کشف جرم در مدل آزادی‌محور وجود دارد که این پژوهش متمرکز بر شناسایی آنها است. مقاله حاضر با روش توصیفی - تحلیلی انجام و برای پاسخ به سوالات تحقیق از منابع کتابخانه‌ای استفاده گردیده و به فراخور بحث،

نویمان، ۱۳۷۳: ۳۲۲). هنجارهای مدنظر صاحبان قدرت، ارزش رسمی محسوب که نقض آن با پاسخ شدید و اغلب حذفی مواجه می‌شود. در نظام توتالیتر هویت فردی از بین می‌رود و با نهادینه کردن حزب واحد حول محور حاکم مستبد و نیز انحصار کلیه امور عمومی و خصوصی، موجبات تبعیت مردم را فراهم می‌کند (خسروی، ۱۳۹۹: ۵۲). در این مدل، قضات و دستگاه قضایی استقلال ندارند و تحت تاثیر مستقیم پلیس (به عنوان قدرت محوری حکومت) می‌باشند. کنترل تام، یکپارچه و یکسان‌سازی کل جامعه با آرمان‌های انقلابی یا ایدئولوژی حاکم از رویکردهای اساسی دولت توتالیتر است (نویمان، ۱۳۷۳: ۳۴۳). از این رو، مفهوم جرم و انحراف در هم ادغام و فاصله‌گیری از آرمان‌های حاکم به منزله جرم و انحراف تلقی و توسط دولت پاسخ شدید داده می‌شود.

در مدل سیاست جنایی اقتدارگرا، جرم از انحراف تفکیک می‌شود اما، هر دو پاسخ دولتی دریافت می‌کنند و فضای بین جرم و انحراف تحت نظارت دولت و شبکه مرتبط با آن قرار می‌گیرد (دلماسمارتی، ۱۳۹۸: ۲۲۹؛ لارژر، ۱۳۹۹: ۹۲). در این مدل، نه تنها اختیارات وسیع پلیس پذیرفته می‌شود بلکه «نوعی آزادی عمل را برای پلیس در مقابل وضعیت‌هایی به رسمیت می‌شناسد که بزه نیستند، ولی حاکی از فاصله‌گیری از بهنجاری یعنی انحراف می‌باشد.» (دلماسمارتی، ۱۳۹۸: ۲۵۴). از این رو، گستره اختیارات پلیس برای ورود به کنش شهروندان، علاوه بر جرم، موارد انحراف را نیز دربرگرفته و پلیس با آزادی عمل در این فضا مداخله می‌کند.

در مدل سیاست جنایی آزادی‌مدار یا مردم‌سالار (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۸ الف: ۵۵۷؛ دارابی، ۱۳۹۷: ۴۱) قانون همراه با اوصاف آن، یعنی عمومیت داشتن، ثبات، صراحت و عدم ابهام، عطف بماسبق نشدن، همسویی قانون با وجدان عمومی (نویمان، ۱۳۷۳: ۲۲۰) حاکمیت دارد. حکومت قانون هم به عنوان ارزشی مستقل - که دربردارنده

باشد تا قانون‌گرایی عرصه را به نفع سلیقه‌گرایی - که از ویژگی‌های نظام‌های اقتدارگراست - خالی نکند. این فرایند در نظام‌های آزادی‌مدار منجر به برقراری موازنه و توزیع قدرت در ارکان دولت و حکومت می‌شود. براین اساس، با توجه به شاخصه «تعادل قدرت در حاکمیت» به عنوان رکن مهم و متغیّر سیاست جنایی آزادی‌محور، شاخص‌های کلان کنشگری پلیس در مرحله کشف جرم نمایان می‌شود که مورد بررسی و مطالعه قرار می‌گیرد.

۴٫۱ قانونمندی رفتارهای پلیسی - قضایی

حکومت قانون رکن اساسی نظام دموکراتیک (نویمان، ۱۳۷۳: ۱۱۳) و تبعیت پلیس از قانون، یکی از مهم‌ترین جنبه‌های جامعه مردم‌سالار است. شهروندان قانون‌مدار از پلیس انتظار دارند که قوانین را برای ارتقای امنیت، کاهش جرم و برقراری نظم اجرا کند، اما هیچ کس معتقد نیست که پلیس باید قدرت نامحدودی برای انجام این کار داشته باشد (Meares & Skogan, 2004: 66). برای اینکه عملکرد پلیس در کاهش جرم و ایجاد جوامع امن مؤثر باشد، باید بتواند با شهروندان همکاری کند. زیرا امنیت نمی‌تواند توسط پلیس و یا شهروندان به تنهایی ایجاد شود. این همکاری از رهگذر پیروی پلیس از قانون و همکاری شهروندان با این نهاد برای کمک به مبارزه با جرم در جامعه حاصل می‌شود (Tom & Jeffery, ۲۰۰۸: ۲۳۳). در الگوی آزادی‌محور، همکاری شهروندان با پلیس زمانی تحقق می‌یابد که عملکرد پلیس بیانگر و نشانگر تبعیت این نهاد از قانون باشد. در این مدل، سرنوشت همه امور با قانون تعیین و اختیارات مراجع قضایی و پلیسی برای مداخله در امور شهروندان نیز در پرتو اصل حاکمیت قانون^۱ توجیه می‌شود. چه اینکه در دولت‌های مردم‌سالار، اداره و اجرای قوانین ناشی از خواست مردم است و هنجارگذاری در امور کیفری نیز برگرفته از ارزش‌های اساسی، در یک روند مردمی و

به حقوق ایران و اسناد بین‌المللی استناد شده است. یافته‌های پژوهش در چهار شاخص کلی و کلان دسته‌بندی شده که به تحلیل آن‌ها پرداخته می‌شود.

۴ یافته‌ها

در سیاست‌گذاری، «آزادی» یک مؤلّفه مبنا و مرجع در رویکرد لیبرال محسوب و با رعایت آن مبنا، اقدام به سیاست‌گذاری می‌شود (جنیدی، ۱۳۹۹: ۳۷۴). علاوه بر آزادی، فردگرایی و مداراگرایی، عناصر سازنده حقوق کیفری آزادی‌مدار را تشکیل می‌دهند (رستمی، ۱۳۹۹: ۲۲۷-۲۰۹) و برقراری محدودیت برای آزادی افراد صرفاً در حد ضرورت، به رسمیت شناخته می‌شود. از این‌رو، در دولت مبتنی بر قانون، آزادی به عنوان یک ارزش، محور و مبنای تصمیمات می‌باشد که یکی از نتایج آن، تعادل قدرت در حاکمیت است. تعادل قدرت در دولت (حاکمیت)، از متغیرهای سیاست جنایی آزادی‌مدار به حساب می‌آید (دلماش مارتی، ۱۳۹۸: ۱۵۳). نتیجه این تعادل، آن است که رابطه مراجع قضایی و اجرایی (از جمله پلیس) در چارچوب قانون، شناسایی و سامان‌دهی می‌شود (لازرز، ۱۳۹۹: ۹۸-۹۷)، قوه مجریه و ارکان آن، برتری و اقتداری نسبت به مرجع قضایی ندارد (دلماش مارتی، ۱۳۹۸: ۱۵۹) در نتیجه، نظارت و بازنگری قضایی در چارچوب قانون، پذیرفته می‌شود.

بدین‌سان، برای ایجاد یک سیستم پلیس موثر، کارآمد و قانونمند باید سازوکار و نظارت‌های ساختارمند و ضابطه‌مند وجود داشته باشد. لازمه آن، وجود قوانین شفاف است که توسط نمایندگان مردم در یک روند دموکراتیک وضع گردد. این سازوکار موجب می‌شود که مقرره پیشینی - که الزام‌آور است - برای کنشگری پلیس وجود داشته باشد، پلیس بر اساس آن مقرره فعالیت نماید و قاضی نیز برابر همان ساختار قانونی، بتواند بر کنشگری پلیس نظارت پیشینی و پسینی داشته

^۱ . The rule of law

ارزیابی قرار می‌گیرد در نتیجه، مانع از نقض گسترده قانون توسط حاکمیت می‌شود. ناگفته پیداست که چنین امکانی در جوامع توتالیتر و اقتدارگرا برای مردم فراهم نیست، چه اینکه ایده و دیدگاه حاکمان در لباس قانون ظاهر می‌شود و مردم امکان ابراز و اظهار مخالفت پیدا نمی‌کنند.

به این‌سان، در رویکرد آزادی‌مدار اقدامات افسران پلیس با استناد به معیارهای قانون اساسی، اسناد حقوق بشری و سایر قوانین، توسط دادستان‌ها، قضات و سایر کارگزاران عدالت کیفری ارزیابی می‌شود (Meares et al., 2015: 297) تا توازن بین آزادی شهروندان و تأمین امنیت برقرار گردد. دیوان اروپایی حقوق بشر در پرونده توماسی علیه فرانسه^۲ ضمن رای به نقض ماده ۳ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر اظهارنظر کرده بود الزامات تحقیق و بازجویی، انکار متهمین و مبارزه با جرم و تروریسم نمی‌تواند سبب محدود کردن تمامیت جسمانی افراد شود (Eur. Court HR, 1992, p39, para 116). اسناد حقوق بشری از جمله، بند اول ماده ۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۶ منشور آفریقایی حقوق بشر و اقوام، بند اول ماده ۷ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، بند یک ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر و همچنین در عرصه داخلی، اصول ۹، ۲۰، ۳۲ و ۳۳ قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، حق آزادی و امنیت خصوصی انسان را تضمین کرده‌اند. تمامی این اسناد تصریح می‌نمایند که سلب آزادی و امنیت افراد باید مطابق قانون صورت گیرد و نباید خودسرانه باشد.^۳ از این

دموکراتیک صورت می‌پذیرد (Kleinfeld, 2017: 1483). در واقع، قانونمندی کنشگران عدالت کیفری مانع از اقدامات خودسرانه آنان در سلب آزادی یا محدودیت حقوق شهروندان می‌گردد.^۱

در حکومت‌های مردم‌سالار یکی از مبانی حاکمیت قانون، توجه به ارزش آزادی است که حفظ و صیانت از این ارزش با حاکمیت قانون تأمین می‌شود. زیرا، قانون با تحدید حدود اختیارات حاکمان، قدرت آنان را مهار می‌کند و این تحدید قدرت، موجب تضمین آزادی می‌شود (مرکزالمیری، ۱۳۹۴: ۹۳). منظور از حاکمیت قانون در نوشتگان حقوقی، قانونی است که ترجمان حقوق طبیعی و ترویج ارزش‌های انسانی باشد «قانون طبیعی چیزی نیست که ما [بشر] آن را آفریده باشیم این قانون مثل معدن می‌ماند که در طبیعت موجود است و تنها باید آن را کشف کرد.» (موحد، ۱۴۰۰: ۷۸). حاکمیت قانون، در حقیقت تضمین حقه‌های بشر است، حقه‌هایی که قالب مدرن و تکامل یافته حقوق طبیعی‌اند (مرکزالمیری، ۱۳۹۴: ۱۰۲) به همین دلیل، گفته‌اند که قانون طبیعی، حکومت ستمگر و خودکامه را عقلاً توجیه‌پذیر نمی‌داند (نویمان، ۱۳۷۳: ۲۱۹). قانون - با اوصافی که برای آن گفته شد- در یک جامعه دموکراتیک مانع از اعمال اقدامات خودسرانه و تصمیمات صلاح‌دیدگی مقامات و مأموران حکومتی است. زیرا، عملکرد ارکان دولت توسط مردم به طور مستقیم (انتخابات) یا غیرمستقیم (از طریق افکار عمومی و رسانه‌ها) مورد

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/27753>

2. Tomasi v. France

۳. شعبه ۵۴ دادگاه تجدیدنظر استان تهران در دادنامه شماره ۹۳۰۹۹۸۲۲۱۶۱۰۰۷۵۱ مورخ ۱۳۹۴-۴-۱۶ اقدام مأمور نیروی انتظامی را که بدون دستور قضایی با مراجعه به درب منزل شخصی، مبادرت به تحقیق از او در جرم منافی عفت نموده و صاحب منزل نیز با مأمور درگیر شده بود با این استدلال که «... از آنجا که تحقیقات به عمل آمده خلاف نص صریح قانون صورت گرفته است مأمورین محترم مراجعه‌کننده در حمایت قانون قرار نگرفته و به عنوان افراد و اشخاص عادی جامعه

۱. در دادنامه شماره ۹۴۰۹۹۸۰۹۰۹۳۰۰۰۳۰ مورخ ۱۳۹۴-۱۱-۱۰ شعبه ۲۹ دیوان عالی کشور آمده است «... مأمورین در بازرسی وسایل نقلیه مشکوک که از وظایف سازمانی و قانونی آنها محسوب می‌گردد نیازی به اخذ مجوز خاص تفتیش و بازرسی ندارند بازرسی مقطعی و دائمی وسایل نقلیه در ایستگاه‌های خاص و یا هر نقطه دیگری که بنظر مأمورین ضرورت آن ایجاب نماید جزء وظایف و اختیارات مأمورین بوده و از اخذ مجوز تشخیص و بازرسی مفروغ‌عنه تلقی می‌گردد...» بنظر می‌رسد استدلال شعبه موصوف مغایر با مواد ۵۵ و ۵۶ قانون آیین دادرسی کیفری و قابل نقد می‌باشد. جهت دیدن متن کامل رای رک:

برای استقلال قوه قضائیه^۱ تصویب شد و مورد تائید مجمع عمومی سازمان ملل قرار گرفت (ملل متحد، ۱۹۸۵). به موجب اصل نخست از اصول پایه مذکور، همه نهادهای حکومتی باید «استقلال قوه قضائیه را لحاظ و رعایت کنند» (The Seventh United Nations Congress, 1985, para 1) چه اینکه، احترام به تصمیم مرجع قضایی برای حفاظت از حاکمیت قانون و احترام به معیارهای حقوق بشر اجتنابناپذیر است. از این رو، در مدل آزادی محور در بحث از وظایف پلیس (از منظر ضابط قضایی یا پلیس قضایی) که در کشف جرم و انجام تحقیقات مقدماتی دخالت دارد، روابط بین مقام قضایی و پلیس از نوع طولی و البته در چارچوب معیارهای قانون، تنظیم می‌شود.

۴،۲،۱ روابط طولی میان مراجع قضایی و پلیسی

بر خلاف مدل اقتدارگرایی سیاست جنایی که در آن استقلال و بی‌طرفی قاضی تضعیف، اما نقش و کارکرد مراجع پلیسی و امنیتی تقویت می‌شود (نجفی ابرندآبادی، ۱۳۹۸: ۵۲)، در مدل آزادی محور، آن بخش از پلیس که تحت عنوان ضابط قضایی یا پلیس قضایی فعالیت می‌کند یاری‌رسان مقام قضایی محسوب و تحت نظارت او در مرحله کشف جرم، تحقیقات مقدماتی و سایر مراحل وظایف قانونی خود را سامان می‌دهد (دلماسمارتنی، ۱۳۹۸: ۱۵۹). در واقع، تضمین حقوق شهروندی و آزادی‌های فردی از یک سازمان‌دهی سلسه مراتبی پیروی می‌کند، به نحوی که در مراحل کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، دادسرا کنشگری پلیس را کنترل می‌کند و در جایی که حقوق بنیادین شهروندان (مانند سلب آزادی) با محدودیت مواجه می‌شود اقدام مقام‌های دادسرا از سوی سایر قضات بازنگری می‌گردد (خزانی، ۱۳۷۷: ۱۹۰). بدین سان، مقام قضایی برای تضمین عدم انحراف و عدم تبدیل

رو، اگر فردی به دلایلی دستگیر یا بازداشت شود که آن دلایل یا جهات یا زمینه‌های دستگیری یا بازداشت در قانون تصریح نشده باشد اصل قانونمندی توسط کنشگران نظام عدالت کیفری نقض شده است. براین اساس، اگرچه در فرایند کشف جرم، حسب مورد مصونیت حریم خصوصی، اموال، اشیاء، اماکن و آزادی شهروندانی که از نظر مراجع قضایی و پلیسی مظنون هستند، محدود یا سلب می‌شود، اما، این محدودیت‌ها باید به موجب اختیاراتی باشد که از سوی قانون به مراجع مذکور اعطا شده است. از این رو، اعمال این اختیارات از سوی قاضی و پلیس مستلزم وجود دلایل و شواهد کافی برای تطبیق عمل با قانون و توجیه عملکرد آن‌ها خواهد بود. مطابق ماده ۵ آیین‌نامه نحوه رفتار مقامات مجری قانون (مصوب ۱۹۷۹ سازمان ملل) که ناظر به نیروی پلیس است هیچ مقامی نمی‌تواند به دستورات مافوق یا شرایط استثنایی استناد و مبادرت به شکنجه و رفتارهای ظالمانه نماید. به این‌سان، در نظام‌های آزادی‌محور سازوکارهای تقنینی پیش‌بینی می‌شود که اجرای دستوری که به طور آشکار غیرقانونی است با ضمانت اجرای مناسب برای دستور دهنده و اجراکننده مواجه گردد تا قانونمندی بر روابط مراجع قضایی و پلیسی و نظارت سلسله مراتبی بین ارکان قدرت برقرار شود.

۴،۲ نظارت‌پذیری کنشگری پلیس

در دولت مبتنی بر قانون، قوه قضائیه مستقل از نظریه تفکیک قوا نشأت می‌گیرد. در این تفکیک، قوای مجریه، مقننه و قضائیه سه بخش مجزای حکومت را تشکیل می‌دهند و با توزیع قدرت بین آن‌ها، نظامی مرکب از نظارت‌های متقابل شکل می‌گیرد که از تمرکز قدرت و سواستفاده از آن جلوگیری می‌کند (زارعی، ۱۳۸۳: ۱۵۶). در هفتمین کنگره بین‌المللی ملل متحد در مورد پیشگیری از جرم و رفتار با مجرمان، در سال ۱۹۸۵ اصول پایه

1. Basic Principles on the Independence of the Judiciary

تلقى می‌گردند...» دادنامه بدوی را نقض و حکم بر براءت صاحب منزل صادر نموده بود. جهت دیدن متن کامل رای رک:

<https://ara.iri.ac.ir/Judge/Text/23946>

و سیمون، ۱۳۸۹: ۱۲۳؛ امامی آرندی، ۱۳۹۸: ۴۱۵). از این رو، پلیس در قلمرو قانون، نظارت مقام قضایی را می‌پذیرد و از اجرای دستور مغایر قانون امتناع می‌کند زیرا، پلیس نسبت به وظایفی که قانونگذار به او محول کرده، مکلف است. در این راستا، بند ۱ ضمیمه اعلامیه راجع به پلیس^۲ که طی قطعنامه شماره ۶۹۰ مورخ ۸ می ۱۹۷۹ به تصویب مجمع پارلمان شورای اروپا رسیده تأکید می‌کند وظیفه هر مأمور پلیس، انجام وظایفی است که قانونگذار به او محول نموده است. (۱) Declaration on the Police, 1979, para در واقع، در نظام‌های آزادی‌محور، پلیس در خدمت جامعه است و نظارت‌های اداری و قضایی بر عملکرد پلیس برای ارائه مطلوب خدمت به جامعه و شهروندان می‌باشد. در این رویکرد، از یک سو، به پلیس یادآوری می‌شود که در انجام وظایف خود معیار را قانون قرار دهد و از اجرای هر دستوری که به طور مشخص و واضح غیرقانونی است خودداری نماید و از سوی دیگر، چارچوب و روند قانونی برای پلیس تعریف می‌شود تا تذکر دهد که اجرای دستور مغایر با آن تضمین و حمایت نمی‌شود (دلماس مارتی، ۱۳۹۸: ۱۶۱). آیین‌نامه ناظر بر رفتار مقامات مجری قانون^۳ که به موجب قطعنامه شماره ۱۶۹/۳۴ مجمع عمومی سازمان ملل متحد در هفتم دسامبر ۱۹۷۹ تصویب شده است Code of Conduct for Law Enforcement Officials, 1979, para 5) در ماده ۵ به پلیس و به ویژه افسرانی که اختیارات دستگیری و بازداشت را اعمال می‌کنند توجه و تذکر می‌دهد که هیچ‌گونه شکنجه و سایر رفتارهای غیرانسانی و تحقیرآمیز در قبال افراد قابل قبول نیست و حتی چنین اعمالی با استناد به دستورات مراجع عالی و مافوق یا در شرایط

صلاحیت‌های قانونی به صلاحیده‌های خودسرانه نقش اصلی را ایفا می‌کند. مراجع قضایی از یک طرف با دورنمای قوانین، آیین دادرسی، اصول حقوقی و قواعد دادرسی منصفانه به صلاحیت‌های تشخیصی پلیس جهت می‌دهند تا پلیس بتواند در چارچوب قانون با کشف جرم و انجام تحقیقات لازم، انتظار جامعه را پاسخ داده و نظم استمرار یابد و از طرف دیگر، با ارزیابی اوضاع و احوال حاکم بر قضیه، چارچوب کنشگری پلیس را مقید و محدود می‌سازد تا حقوق و آزادی‌های مشروع و قانونی مظلون، تضمین گردد.^۱ برای برقراری این توازن، در مدل‌های آزادی‌محور، پلیس آزادی مطلق ندارد به طوری که در جرایم غیرمشهود وظیفه پلیس به وقوع اعلام جرم به دادستان محدود می‌شود (خالقی، ۱۳۹۴: ۸۰) اما در جرایم مشهود، پلیس دارای اختیارات گسترده‌ای برای کشف جرم است ولی با ورود دادستان، مداخله پلیس محدود می‌گردد (برای نمونه ماده ۶۸ ق.آ.د.ک فرانسه و مواد ۴۴ و ۴۶ ق.آ.د.ک ایران). هرچند، تنظیم روابط طولی میان مراجع قضایی و پلیسی در چارچوب قانون، مورد حمایت مدل‌های آزادی‌محور است اما پلیس، تکلیف و مجوزی برای پیروی از دستور خلاف قانون مقام قضایی ندارد و نظارت ضابطه‌مند از بایسته‌های این الگوست.

۴،۲،۲ ضابطه‌مندی نظارت قضایی

در مدل‌های آزادی‌محور، نظارت طولی بر کنشگری پلیس به صورت مطلق نیست بلکه به مقید به چارچوب قانونی است. پس، نه تنها از اجرای دستور فراقانونی حمایت نمی‌شود بلکه اجرای دستوری که به طور آشکار غیرقانونی است حسب مورد با واکنش کیفری، مدنی و انضباطی نظام حقوقی مواجه می‌شود (دلماس مارتی، ۱۳۹۸: ۱۶۲؛ بوریگان

محکومیت قرار گیرد، اعلام ضابطین به لحاظ اینکه محتمل صدق یا کذب است محتاج رسیدگی و اقامه دلیل و اثبات موضوع است...» جهت دیدن رای رک:

<https://ara.jri.ac.ir/Judge/Text/5971>

^۲ Declaration On The Police 1979

^۳ Code of Conduct for Law Enforcement Officials

^۱ در دادنامه قطعی شماره ۷۲۰۹۹۷۰۲۶۹۷۰۰۵۱۱ مورخ ۱۳-۷-۱۳۹۲ شعبه ۶۳ دادگاه تجدیدنظر استان تهران آمده است (...). همان طور که می‌دانیم تعلیم و آموزش ضابطین محترم با مقامات محترم قضایی است و نباید صرف اعلام اداره محترم آگاهی مبنای صدور قرار مجرمیت و کیفرخواست و حتی رأی

جامعه حضور دارد برقراری نظم و اجرای قانون است، در این راستا، در مواردی اختیار و صلاحیت دارد تا با مداخله در امور شهروندان و ایجاد محدودیت برای آنها از اختلال در نظم جامعه جلوگیری نماید. کنشگری پلیس در این گونه موارد به نحو حداکثری نیست بلکه حداقلی و تابع ضرورت است. زیرا، در مدل‌های آزادی‌محور، دولت‌ها سعی می‌کنند از دخالت در فضای آزاد و قابل مانور شهروندان دوری نمایند (دارابی، ۱۳۹۷: ۷۵) از این رو، دولت برای تضمین آزادی و ترویج مداراگری، در بیشتر موارد نسبت به کنش‌های شهروندان سیاست بی‌طرفی پیشه می‌کند (رستمی، ۱۳۹۹: ۲۸). مگر اینکه اعمال شهروندان نقض صریح و علنی قوانین باشد یا به منافع جمعی و فردی شهروندان آسیب و لطمه‌ای وارد شود که مداخله دولت و بازوی اجرایی او یعنی پلیس را موجه و ضروری نماید. به این‌سان، در جرایم مشهود که نقض علنی قوانین توسط مرتکب است سیاست‌گذار (به عنوان مثال ماده ۴۴ ق.آ.د.ک ایران و مواد ۵۳ و ۶۸ ق.آ.د.ک فرانسه) دخالت پلیس را لازم می‌داند ولی اقدامات پلیس تابع اصل ضرورت است و در تشخیص خود آزادی مطلق ندارد (خالقی، ۱۳۹۴: ۷۷). به این ترتیب، دولت هرچند ممکن است در آزادی شهروندان مداخله کند ولی باید ثابت کند که مجاز به این کار است که اثبات آن، با رجوع قانون میسر می‌شود (نویمان، ۱۳۷۳: ۷۱). پس، تا زمانی که اعمال شهروندان نقض صریح و علنی ارزش‌های بنیادی جامعه (که در قوانین کیفری متبلور می‌شود) نباشد، نباید منجر به ورود و مداخله پلیس در امور شهروندان از جمله بازرسی و دخالت در حریم خصوصی آنها گردد.

بازرسی یا تفتیش برای کشف جرم، جمع‌آوری دلایل و اشیای مادی مربوط به جرم در فرایند کیفری انجام می‌شود که گستره آن وسیع است، به نحوی که بازرسی بدنی، منزل، وسایل نقلیه، وسایل شخصی، وسایل ارتباطی و مخابراتی و غیره را شامل می‌شود (انصاری، ۱۳۹۶: ۲۸۳). احترام به حریم

اضطراری توجیه نمی‌شود. بند ۷ ضمیمه اعلامیه پلیس مصوب پارلمان شورای اروپا (Declaration on the Police, 1979, para. ۷) در حمایت از مأموران قانون‌مدار تأکید می‌کند که هیچ‌گونه اقدام کیفری یا انضباطی نسبت به افسر پلیسی که از اجرای دستور غیرقانونی امتناع کرده است، صورت نمی‌گیرد.

افزون بر این، قوانین داخلی کشورهای آزادی‌مدار سازوکارهای تقنینی برای عدم اجرای دستور غیرقانونی مقام‌های عالی را پیش‌بینی می‌نمایند. در فرانسه قانون ۷ اوت ۱۹۸۵ راجع به نوسازی پلیس ملی، ضرورت مقاومت مأموران در مقابل دستور آشکارا غیرقانونی را تصریح نموده است (دلماس‌مارتی، ۱۳۹۸: ۱۶۱-۱۶۲) و در ایران ماده ۱۵۹ ق.م.ا. ۱۳۹۲ ارتکاب جرم به دستور غیرقانونی مقامات رسمی، مانع مسئولیت کیفری نیست. بنابراین، نظارت طولی مقام قضایی نسبت به کنشگری پلیس در مرحله کشف جرم تابع ضوابط پیش‌بینی شده در قوانین است. به عنوان مثال در حقوق ایران، مقام قضایی نمی‌تواند دستور بازجویی مظنون یا متهم را به صورت تحقیرآمیز صادر نماید و پلیس نیز نمی‌تواند در صورت اجرای این دستور، به معاذیر قانونی استناد کند. زیرا، برابر بند ۶ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی ۱۳۸۳ تحقیر افراد ممنوع است و مطابق ماده ۷ ق.آ.د.ک ۱۳۹۲ نقض حقوق شهروندی موضوع قانون مزبور با مجازات مقرر در ماده ۵۷۰ قانون مجازات اسلامی (تعزیرات ۱۳۷۵) مواجه خواهد شد. بنابراین، دستور مقام قضایی مبنی بر تحقیر مظنون یا متهم در بازجویی به طور آشکار غیرقانونی است که پلیس در مقام ضابط باید از اجرای آن امتناع نماید.

۴،۳ پیروی پلیس از اصل ضرورت

قدرت، از آن جهت که حاکمان را وسوسه می‌کند تا از اختیارات خود سواستفاده نمایند خطرناک است از این رو، دولتی شایسته است که از دخالت در قلمرو حقوق فردی خودداری نماید (موحد، ۱۴۰۰: ۲۳۱). از کارکردهای پلیس به عنوان نهادی که در متن

موجب دادنامه شماره ۹۸۰۹۹۷۲۲۱۴۵۰۰۰۶۴ مورخ ۱۳۹۸-۰۱-۲۷ اقدام ضابطان در بازرسی خودوری یک شهروند بدون وجود دستور قضایی که منجر به کشف سه لیتر مشروبات الکلی شده بود را مغایر با اصول ۹ و ۲۲ قانون اساسی محسوب و گزارش ضابطان در کشف جرم را مردود و حکم بر برائت متهم صادر نموده بود. این موارد به خوبی بیانگر عدم ضرورت مداخله پلیس در امور شهروندان به بهانه‌های احتمالی، حدسی و ذهنی می‌باشد.

بدین ترتیب، مداخله پلیس در امور شهروندان از قبیل بازرسی منزل و ورود به حریم خصوصی صرفاً در موارد محدود موجه تلقی می‌شود و در غیر موارد مقرر، علاوه بر اینکه عمل پلیس دارای توجیه حقوقی و قانونی نخواهد بود ممکن است با ضمانت اجرای کیفری نیز مواجه گردد (به عنوان مثال مواد ۵۵ و ۶۳ ق.آ.د.ک ایران). در واقع، همانطور که شهروندی در خیابان نمی‌تواند جلوی فردی را بگیرد و از او بپرسد که کجا می‌رود چه اینکه اساساً حق چنین پرسشی را ندارد (رستمی، ۱۳۹۹: ۲۴۲) و ممکن است با اعتراض مخاطب نیز مواجه گردد. زیرا پرسش شهروند، غیرموجه و غیرمعقول است، پلیس نیز نمی‌تواند به هر بهانه‌ای از شهروندان پرس‌وجو یا اموال، اماکن، وسایل و اشیای شهروندان را بازرسی نماید. هرگونه اقدام پلیس در این‌گونه موارد، تابع اصل ضرورت خواهد بود، به این معنی که یا ظنّ قابل قبولی^۲ که مبتنی بر معیارهای متعارف و عینی است وجود داشته باشد همانند آنچه که عمل پلیس در نظام حقوقی انگلستان را موجه می‌کند (هیات پژوهشگران، ۱۳۹۴: ۱۳۵) یا در جرایمی باشد که در نظام‌های حقوقی نوشته، تحت عنوان جرایم مشهود (مانند مواد ۵۳ و ۶۸ ق.آ.د.ک فرانسه؛ ماده ۴۴ ق.آ.د.ک ایران) از آن یاد می‌شود.^۳ همچنین، ضرورت در جایی است که در جرائم مهم، مقام قضایی

خصوصی، اقامتگاه و ارتباطات افراد در اسناد بین‌المللی و نیز حقوق داخلی کشورهای مردم‌سالار پیش‌بینی و تضمین شده است و هرگونه مداخله در امور شهروندان و ورود به حریم خصوصی، تابع اصل حاکمیت قانون و اصل ضرورت خواهد بود. از اسناد بین‌المللی و منطقه‌ای می‌توان به ماده ۱۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۱۱ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر و ماده ۸ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر اشاره کرد. به موجب اسناد مذکور، زندگی خصوصی، خانواده، اقامتگاه، مکاتبات و ارتباطات فرد مصون از تعرض است و نباید مورد دخالت خودسرانه واقع شود، مگر اینکه طبق قانون و در یک جامعه آزاد برای حمایت از مصالح جمعی یا حمایت از حقوق و آزادی‌های دیگران «لازم و ضروری» باشد که در این صورت، در حدود قانون تحقیقات لازم باید انجام شود.

دیوان اروپایی حقوق بشر، در موردی که دو زندانی نامه‌ای به یکدیگر نوشته و در آن، مطالب تحقیق‌آمیز علیه مقامات زندان به کار برده و مقامات مذکور آن بخش از نامه را حذف کرده بودند حکم داد که ماده ۸ کنوانسیون نقض شده است زیرا، نامه خصوصی که قرار است توسط دو نفر خوانده شود در یک جامعه دموکراتیک نباید توقیف گردد (Eur. Court HR,1992,para18) چه اینکه ضرورتی برای مداخله در این خصوص از سوی مقام‌های ذیربط وجود ندارد. همچنین، دیوان مذکور در پرونده کات^۱ علیه بریتانیا در ۲۴ ژانویه ۲۰۱۹ رای داد که جمع آوری اطلاعات به بهانه مبارزه با افراط‌گرایی، ناقض ماده ۸ کنوانسیون بوده و حریم خصوصی یک فعال را نقض نموده است (European Court of Human Rights, 24 January 2019 Case No. 43514/15). در رویه قضایی داخلی، شعبه ۱۰۲ دادگاه کیفری دو بخش رودهن تهران نیز در پرونده ۹۷۰۰۵۲ به

مورد خاصی و بدون مجوز قضایی اقدام به بررسی صندوق عقب خودرو نموده و از این طریق ۳۰۰ سی سی مشروبات الکلی کشف کرده بودند را مغایر قانون تشخیص داده و تحصیل دلیل را غیرقانونی محسوب و حکم بر برائت متهمان صادر کرده بود.

^۱. Catt

^۲. Reasonable Suspicion

^۳. شعبه ۱۰۱ دادگاه کیفری دو شهرستان طالقان به موجب دادنامه شماره ۹۶۰۹۹۷۲۲۶۴۹۰۰۰۰۷۶ مورخ ۱۳۹۶-۰۲-۱۰ گزارش ضابطان را که به چند فرد جوان مشکوک و بدون مشاهده

سان، مداخله پلیس برای اجتناب از آسیب بیشتر نسبت به این گروه سنی است تا با کنشگری فعالانه و استفاده از روش‌های غیرقضایی بتواند پرونده را در مواردی که ضرورتی به رسیدگی قضایی ندارد از مسیر رسمی خارج و مختومه کند.

البته، در نظام حقوقی ایران، هر چند ماده ۳ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان ۱۳۹۹ موارد «مخاطره‌آمیز» را شمارش نموده که ناظر به عوامل خطر و آسیب‌زا به این گروه سنی می‌باشد، به طوری که در این موارد مداخله و حمایت قانونی از کودک و نوجوان را ضروری دانسته است اما، پلیس اختیار چندانی ندارد و اساساً از رهگذر تبصره‌های ماده ۲۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری پلیس در قلمرو دادرسی کیفری کودکان و نوجوانان از اختیار لازم بهره‌مند نیست.^۱ بدین‌سان، مداخله پلیس در مواردی که حمایت از بزه‌دیده یا گروه‌های در معرض خطر مدنظر است منافاتی با پیروی پلیس از اصل ضرورت ندارد.

یکی از جلوه‌های مداخله حادقلی پلیس در امور شهروندان، مهار و کاهش اقدامات خودسرانه نیروی پلیس می‌باشد، به نحوی که، پلیس باید با توجه به اوضاع و احوال و به صورت عینی برای توجیه کنشگری خویش شواهد ارائه و بتواند آن را توجیه‌پذیر نماید. بند اول ماده ۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۶ منشور آفریقایی حقوق بشر و اقوام، ماده ۷ کنوانسیون آمریکایی حقوق بشر، بند اول ماده ۵ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، اصل ۳۲ قانون اساسی ایران و مواد ۴، ۱۶۸، ۲۳۷ و ۲۳۸ قانون آیین دادرسی کیفری ایران همگی تصریح می‌نمایند که هیچ کس را نمی‌توان خودسرانه و بدون مجوز دستگیر و بازداشت نمود. کمیته حقوق بشر در

دستور کنترل ارتباط مخابراتی اشخاص را صادر می‌کند یا در جرائم تروریستی و مواد مخدر ضرورت بازرسی را موجه می‌سازد (بوریگان و سیمون، ۱۳۸۹: ۱۲۴). بدین ترتیب، در مدل سیاست جنایی آزادی‌محور، در مواقعی که دلایل قابل قبولی برای مداخله پلیس در حریم خصوصی اعم از حریم خصوصی جسمانی و اشیای تحت تصرف، حریم خصوصی محل سکونت و سایر اماکن، حریم خصوصی ارتباطات و حریم خصوصی اطلاعات (امامی آرندی، ۱۳۹۸: ۴۰۷) وجود ندارد، ضرورتی به مداخله و ورود پلیس به امور مذکور وجود نخواهد داشت و حتی ممکن است پاره‌ای از مداخله‌ها با ضمانت اجرای کیفری مواجه گردد.

گفتنی است در مواقعی که دخالت پلیس مبتنی بر حمایت از بزه‌دیده می‌باشد، کنشگری پلیس به نحو فعال پذیرفته می‌شود. به عنوان مثال، سیاست جنایی افتراقی در خصوص کودکان و نوجوانان که بر اصل حمایت از آنان استوار شده، تشکیل پلیس تخصصی را برای دوری از آسیب به این گروه سنی مورد تأکید قرار داده است. به نحوی که ماده ۱۲ از مقررات پکن (۱۹۸۵) و بند ۳ ماده ۴۰ کنوانسیون حقوق کودک (۱۹۸۹) و نظرات تفسیری کمیته حقوق کودک بر ایجاد واحدهای تخصصی از قبیل نیروی تخصصی پلیس برای رسیدگی به موضوعات حقوق کودکان و نوجوانان دلالت دارد (CRC/C/GC/24, 2019, para 106). مداخله پلیس تخصصی در رفتارهای فاصله‌گیر کودکان و نوجوانان از هنجارهای جامعه، مبتنی بر آن است که این گروه سنی در وهله نخست، نه بزهکار بلکه بزه‌دیده محسوب می‌شوند و برای جلوگیری از استمرار و پایداری آنان در ورطه بزهکاری دخالت نیروی آموزش‌دیده و متخصص ضروری است. به این

۳۸ لایحه مذکور، ارجاع به روش غیرقضایی از اختیارات مرجع قضایی است و پلیس ویژه به طور مستقیم اختیار اعمال روش‌های رسیدگی غیرقضایی را ندارد و فقط در چارچوب دستوره‌های مقام قضایی می‌تواند نسبت به برگزاری نشست خانوادگی و میانجی‌گری اقدام نماید. عدم اعطای اختیار و صلاحیت به پلیس (به صورت مطلق) قابل نقد است.

۱. در صورت تصویب لایحه پلیس اطفال و نوجوانان (مصوب ۱۴۰۰ هیئت وزیران) به موجب ماده ۴۹ آن لایحه تبصره‌های ماده ۲۸۵ قانون آیین دادرسی کیفری نسخ خواهند شد. در ماده ۲۹ لایحه پلیس اطفال و نوجوانان میانجی‌گری و نشست خانوادگی به عنوان روش‌های رسیدگی غیرقضایی در برابر کودکان و نوجوانان پذیرفته شده است. اما، مواد ۳۰، ۳۱، ۳۲ و

تماس و تعامل با افراد جامعه بوده و به موازات آن، به وظایف قانونی خود عمل می‌کند. در این رهگذر، ممکن است پلیس در اجرای وظایف قانونی خود، با رفتار شهروندی مواجه شود که این رفتار، واجد جنبه کیفی و نقض قوانین محسوب گردد. از این رو، پلیس وظیفه دارد که نسبت به این‌گونه کُنش‌ها، واکنش نشان دهد و پاره‌ای محدودیت‌ها را اعمال نماید تا از یک‌سو، با کشف جرم و شناسایی مرتکب، روند دادرسی آغاز گردد و از سوی دیگر، به شهروندان قانون‌مدار یادآوری نماید که بین افراد قانون‌مند و افرادی که ناقض هنجارهای اساسی‌اند تفاوت وجود دارد. در واقع، اگر پلیس نسبت به جرم‌هایی که در جامعه توسط افراد قانون‌شکن و هنجارگریز صورت می‌پذیرد بی‌تفاوت باشد، ارتکاب جرم و هنجارشکنی گسترش می‌یابد که در این صورت، شهروندان قانون‌مدار، قربانی این وضعیت خواهند بود (Packer, 1964: 9).

برای دوری از این وضعیت، پلیس باید از یک منظر، این اختیار را داشته باشد تا بتواند با جرم مقابله و اعمال قانون نماید، از منظر دیگر، این روند به گونه‌ای طی شود که امکان نظارت مقام قضایی و سایر مقامات مافوق فراهم گردد و در نهایت، آنچه قانون به عنوان حقوق شهروندی برای مظنون یا متهم شناسایی کرده، نسبت به او اعمال و حقوق شهروندی وی رعایت شود. این روند را با توجه به رویکرد نظام‌های آزادی‌مدار و نیز اسناد حقوق‌بشری می‌توان آیین‌مداری کنشگری پلیس محسوب کرد. چه اینکه، ضرورت توجه به حقوق شکلی^۳ و جایگاه آن، منجر شده که بخش عمده و قابل توجهی از اسناد حقوق‌بشری به تبیین حقوق شکلی و رویه‌ای کنشگران نظام عدالت کیفری اختصاص یابد (قاری سیدفاطمی، ۱۴۰۱: ۱۶۰). افزون بر این، عموم مردم نیز اصولاً با ارزیابی اینکه آیا پلیس وظایف خود را با رویه‌ای عادلانه اعمال می‌کند یا خیر، مناسب بودن یا نبودن اقدامات پلیس را ارزیابی می‌کنند

خصوص معنای «خودسرانه» که در بند اول ماده ۹ میثاق حقوق مدنی و سیاسی آمده است اظهارنظر نموده که خودسرانه بودن معادل مخالف قانون بودن نیست بلکه باید آن را به گونه‌ای موسّع تفسیر کرد. بدین معنی که توقیف، دستگیری و بازداشت افراد نه تنها باید قانونی باشد، بلکه با توجه به شرایط حاکم باید منطقی، معقول، لازم و ضروری نیز باشد. در پرونده موکونگ^۱ علیه کامرون، شاکی مدعی بود به طور خودسرانه دستگیر و بازداشت شده است. دولت کامرون اظهار داشته بود که دستگیری و بازداشت وی برابر قانون بوده است. کمیته حقوق بشر نتیجه گرفت که بند یک ماده ۹ میثاق نقض شده است زیرا، بازداشت این فرد در شرایط پرونده، معقول و ضروری نبوده است (Human Rights Committee/51/ para 9.8). بنابراین، پلیس باید مقام قضایی را در مورد دستگیری، توقیف، بازرسی و به طور کلی مداخله در امور شهروندان را براساس سوظن معقول نسبت به موضوع و با ارائه مدارک و شواهد اطمینان‌آوری، متقاعد سازد.

۴٫۴ آیین‌مداری کنشگری پلیس

اگر حاکمیت قانون، رفتارهای پلیسی - قضایی را به لحاظ ماهیتی تبیین و مداخله این مراجع را در چارچوب قانون توجیه می‌کند تا اقدام قانونی منجر به مداخله خودسرانه نشود،^۲ آیین‌مداری کنشگری پلیس، نحوه اعمال این مداخله را ضابطه‌مند می‌نماید تا رفتارهای پلیسی در منظر شهروندان عادلانه و مصفانه بروز و ظهور یابد. در واقع، شهروندان از پلیس انتظار دارند که طبق قانون و قواعدی که اختیارات آنها را محدود می‌کند، قوانین را به طور عادلانه اجرا کند. وجود قواعد محدودکننده اختیارات، نشان می‌دهد که پلیس به عنوان یک نهاد قاعده‌مند به دنبال عدالت و حمایت از آزادی‌های فردی و همچنین مبارزه با جرم است (Meares & Skogan, 2004: 66). پلیس که وظیفه تأمین امنیت جامعه و شهروندان را برعهده دارد، همواره در

^۳ procedural rights

^۱ Mukong

^۲ . بنگرید بند ۴،۱ این مقاله.

مقام‌های دولتی از جمله پلیس است، از این رو، مداخله پلیس مستلزم وجود دلایل کافی برای توجیه عملکرد آن‌ها خواهد بود. این دلایل در جرایمی که مشهودند مبتنی بر مواردی که قانونگذار قبلاً در قانون بیان نموده است مانند ماده ۴۴ ق.آ.د.ک ایران، مواد ۵۴ و ۶۷ ق.آ.د.ک فرانسه و ماده ۱۱۶ قانون پلیس و ادله کیفری انگلستان؛ و در جرائم غیرمشهود، مبتنی بر دستور صریح و در چارچوب قانون مقام قضایی است.

رعایت حقوق دفاعی مظنون یا متهم. در نظام‌های حقوقی آزادی‌محور حقوق دفاعی متهم در راستای دادرسی منصفانه باید رعایت شود، در غیر اینصورت، دادرسی مبتنی بر قانون محسوب نمی‌گردد. از این رو، پلیس در کشف جرم در مدل‌های آزادی‌محور، این موارد را رعایت می‌کند یا به لحاظ اسناد الزام‌آور تقنینی و فراتقنینی مکلف به رعایت است: حق افراد برای برخورداری از رفتار انسانی (ماده ۷ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، ماده ۴ کنواسیون آفریقایی حقوق بشر و اقوام، ماده ۳ کنواسیون اروپایی حقوق بشر، در حقوق داخلی اصل ۳۹ ق.ا، فراز دوم ماده ۴ ق.آ.د.ک، بند ۷ قانون احترام به آزادی‌های مشروع و حفظ حقوق شهروندی)، حق تفهیم اتهام به زبانی قابل فهم (بند ۳(الف) ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، بند ۳(الف) ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، در حقوق داخلی مواد ۶ و ۴۶ ق.آ.د.ک)، حق برخورداری از مشاوره با وکیل (بند ۳(د) ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، بند ۳(ج) ماده ۶ کنوانسیون اروپایی حقوق بشر، در حقوق داخلی ماده ۴۸ ق.آ.د.ک)، رعایت حق سکوت و عدم اجبار به بیان اظهارات (بند ۳(ز) ماده ۱۴ میثاق حقوق مدنی و سیاسی، در حقوق داخلی اصل ۳۸ ق.ا، و ماده ۱۹۷ ق.آ.د.ک).

ثبت فرایند کنشگری پلیس در مرحله کشف جرم. برای پیشگیری از هرگونه سؤرفتار که مطابق قواعد حقوق بشری و قوانین داخلی ممنوع است و نیز برای اثبات حسن رفتار پلیس و همچنین، برای نظارت و بهره‌برداری در مراحل بعدی دادرسی،

(Meares, et al., 2015: 297). از این رو، آیین رسیدگی یا رویه پلیس اگر در نظر شهروندان عادلانه نباشد منجر به سلب اعتماد آن‌ها نسبت به پلیس خواهد شد.

در واقع، هرچند الگوی آیین‌مدار، «آنچه باید باشد» را توصیف می‌کند و «نه آنچه هست» (Packer, 1964: 58) اما می‌تواند معیاری برای سنجش و ارزیابی عملکرد پلیس و فرایند کیفری محسوب شود. آیین‌مداری گرچه وسیله‌ای برای رسیدن به اهداف عدالت کیفری به حساب می‌آید اما چون متکی بر سازوکارهای قانونی است واجد موضوعیت بوده و کنشگران عدالت کیفری نمی‌توانند برای رسیدن به هدف، وسیله را توجیه نمایند. این رویکرد، موجب توجه اساسی به مرحله کشف جرم توسط پلیس و انسانی شدن روند کشف جرم می‌شود و حکومت‌های آزادمنش، سازگاری بیشتری با شاخص‌های این رویکرد دارند.

آیین‌مدار نمودن کنشگری پلیس در مرحله کشف جرم، منوط به وجود دو امر است اول اینکه، در راستای حاکمیت قانون، مبنای قابل قبولی برای اقدام پلیس به عنوان مثال در توقیف افراد، بازرسی اشیاء، مداخله در حریم خصوصی، ضبط اموال و اشیای مرتبط با جرم وجود داشته باشد، این مبنا در جرایم مشهود، موارد شمارش شده و تقنینی در قانون و در جرائم غیرمشهود دستور صریح و قانونی مقام قضایی است. دوم، در صورت وجود مبنای قابل قبول به شرح مزبور، عملکرد پلیس برای رسیدن به هدف، با طی روند قانونی و تضمین حقوق مظنون یا متهم انجام شود و از وسیله و ابزار غیرقانونی استفاده نشود. بدین سان، با تدقیق در اسناد حقوق بشری و قوانین کشورهایی که الگوی آن‌ها بر مبنای آزادی‌محور است این نتیجه به دست می‌آید که اگر پلیس در مرحله کشف جرم، روند ذیل را طی کرده باشد عملکرد پلیس، آیین‌مند محسوب خواهد شد:

وجود مبنای قابل قبول برای مداخله پلیس. اصل برائت و اصل آزادی شهروندان مانع از دخالت

آموزش نیروهای پلیس و آشنا نمودن ایشان با چارچوب‌های قانونمندان است (نیازپور، ۱۴۰۱: ۱۶۷). افزون بر این، مقبولیت پلیس با رویه و فرایند مورد استفاده برای اعمال اختیارات خود مرتبط است و پلیس می‌تواند با استفاده از رویه‌ای عادلانه، مشروعیت و مقبولیت خود را افزایش دهد (Tom Jeffery, 2008: 231). بر این اساس، آیین‌مند نمودن تصمیمات و اقدامات پلیس از یک‌سو، صلاحیت پلیس برای حفظ نظم و مبارزه با بزهکاری را به رسمیت می‌شناسد و مشروعیت و مقبولیت اقدامات آن نهاد را افزایش می‌دهد و از سوی دیگر، امکان کنترل قضایی بایسته و شایسته را فراهم می‌کند. به بیان دیگر، معقول، منصفانه، متناسب و منطبق بودن اقدامات پلیس با قانون از رهگذر آیین‌مند بودن کنش‌گری و نظارت قضایی بر پایه این آیین، می‌گذرد که در نتیجه آن، حقوق و آزادی‌های فردی شهروندان حفظ و تضمین می‌گردد.

۵ بحث و نتیجه‌گیری:

در یک جامعه مردم‌سالار، هنجار و ارزش مرجع یعنی «آزادی» محور قانونگذاری است از این رو، هنجارهای جامعه با رویکرد مطابقت با ارزش مرجع - یعنی آزادی - تبدیل به قانون می‌شود. از طرفی، محور فعالیت و اقدامات مراجع قضایی و پلیسی بر مدار همان «قانون» تعریف می‌گردد و از طرف دیگر، محور تنظیم‌گری کنش پلیس در مقام ضابط قضایی (در حقوق ایران) یا پلیس قضایی (در حقوق فرانسه) «نظارت» مرجع قضایی به عنوان نماد اقتدار قانون قرار می‌گیرد. در نهایت، «پلیس» به عنوان مجری قانون - بر پایه آزادی، قانون و نظارت قضایی - محور برقراری نظم و امنیت عمومی، شناخته می‌شود. به این ترتیب، در الگوی آزادی‌مدار با توزیع و تنظیم قدرت بر پایه قانون، تمام اعمال کنشگران در پرتو قانون توجیه می‌شود (قانونمندی رفتارهای پلیسی و قضایی). همچنین، در راستای سلسله مراتب در نظام عدالت کیفری، قاضی بر پلیس نظارت دارد اما این

عملکرد پلیس باید ثبت گردد. کمیته حقوق بشر در اظهارنظر شماره ۲۰ خود راجع به ماده ۷ میثاق بیان می‌دارد زمان و مکان بازجویی‌ها و اسامی اشخاص حاضر در بازجویی باید ثبت شود و این اطلاعات باید برای دادرسی‌های مراحل آتی، در دسترس باشد (Human Rights Committee, 1994, para 11). در حقوق داخلی بخش‌هایی از مواد ۴۶، ۴۹، ۵۲، ۵۳ و ۵۹ قانون آیین دادرسی کیفری از جلوه‌های تقنینی آیین‌مدار نمودن اقدام‌های ضابطان محسوب می‌شود که اغلب ناظر به مرحله کشف جرم است.

توجه به حقوق بزه‌دیده: پس از وقوع جرم، نخستین تماس بزه‌دیده با نظام قضایی از طریق پلیس صورت می‌گیرد، واکنش پلیس در برخورد اول، تأثیر قاطعی بر نگرش بزه‌دیده نسبت به نظام قضایی دارد. بند ۴ اعلامیه اصول پایه عدالت برای قربانیان جرم و سواستفاده از قدرت^۱ که در سال ۱۹۸۵ به تصویب مجمع عمومی سازمان ملل متحد رسیده است تصریح می‌کند که رفتار با بزه‌دیدگان باید با شفقت و رعایت شأن و کرامت انسانی باشد. در بند ۱۶ اعلامیه مذکور آمده است پلیس باید نسبت به نیازهای بزه‌دیدگان و نحوه کمک فوری و مناسب به آنها آموزش ببیند. از این رو، پلیس نباید بی‌اهمیتی جرم یا جدی گرفته نشدن آن را به اطلاع بزه‌دیده برساند و احساس درماندگی، خشم، هراس و ناامنی او را تشدید کند. احترام، شفقت و درک بزه‌دیده به عنوان شاخص‌های رفتاری پلیس محسوب می‌شود. وجود این شاخص‌های رفتاری، باعث می‌گردد تا میزان اعتماد به نظام عدالت کیفری افزایش یابد.

بدین ترتیب، بهره‌گیری از رویه و روند منصفانه که همانا آیین‌مداری کنشگری پلیس است، مقبولیت این نهاد را در پی دارد که نتیجه آن تشویق به پیروی از قانون است و همچنین، همکاری مردم با پلیس برای مبارزه با جرم در جامعه را گسترش می‌دهد. البته، اجرای مطلوب این روند، مستلزم

¹ Declaration of Basic Principles of Justice for Victims of Crime and Abuse of Power

۴۴ « ضابطان ... در جرائم غیرمشهود مراتب را برای کسب تکلیف به ... دادستان اعلام می‌کنند...»، ۵۵ « ورود به منازل ... در جرائم غیرمشهود با اجازه موردی مقام قضایی ...»، ۵۶ «ضابطان ... طبق مجوز صادر عمل نمایند و از بازرسی ... خودداری کنند» از ق.آ.د.ک رویکرد مقنن به مداخله محدود پلیس و پیروی از اصل ضرورت در ورود به امور شهروندان را نمایان می‌سازد. علاوه بر این، مواد ۴۶ (مبنی بر ابلاغ کتبی اتهام و ادله آن)، ۴۹ (در خصوص اعلام تحت نظر بودن متهم ظرف یک ساعت به دادسرا)، ۵۲ (تفہیم کتبی حقوق قانونی متهم)، ۵۳ (ثبت فرایند بازجویی)، ۵۹ (شماره‌گذاری اوراق بازجویی و پرونده) از ق.آ.د.ک آیین‌مداری کنشگری ضابطان را نشان می‌دهد. بدین سان، می‌توان گفت الگوی تقنینی مورد پذیرش در سیاست جنایی ایران، در مرحله کشف جرم و تحقیقات مقدماتی، مدل آزادی‌مدار است. با وجود این، بنظر می‌رسد اجرای رویکرد تقنینی ایران در قلمرو ضابطان دادگستری، زمانی با موفقیت همراه می‌شود که ضابطان از آموزش‌های لازم برخوردار و بهره‌مند گردند. لازمه ارائه آموزش‌های فنی و تخصصی هدفمند، ایجاد تشکیلات متمرکز است که با تشکیل پلیس قضایی امکان‌پذیر می‌باشد. از این رو، به لحاظ کاربردی پیشنهاد می‌شود:

لایحه پلیس قضایی - که با مخالفت هیئت وزیران در سال ۱۳۹۲ توسط قوه قضائیه راساً به مجلس ارسال و تعیین تکلیف نشده است - مجدد بازبینی گردد و با توجه به الزامات تقنینی که در قانون اساسی و قانون آیین دادرسی کیفری برای ضابطان دادگستری پیش‌بینی شده است با رویکرد پیش گفته - آزادی‌مداری - و با هدف تربیت پلیس آموزش‌دیده، متن لایحه با انجام کار کارشناسی بازنگری و تدوین گردد.

هرچند رویکرد تقنینی ایران، در راستای سیاست جنایی آزادی‌مدار قابل ارزیابی است اما، برای اینکه در عمل و رویه نیز این رویکرد جلوه‌گر و نمایان شود ضرورت دارد نظارت قضایی بر کنشگری ضابطان به

نظارت، ضابطه‌مند است (نظارت‌پذیری کنشگری پلیس). افزون بر این، پلیس مسئول برقراری نظم و مقابله با نقض هنجارهای مورد حمایت نظام کیفری بوده و از این رو، دارای اختیارات قانونی است، لیکن، این اختیار و صلاحیت مطلق نیست و مقید است و در مواردی که قرائن و دلایل کافی برای مداخله پلیس وجود دارد این نهاد مجاز می‌شود حقوق شهروندان را با محدودیت مواجه سازد (پیروی پلیس از اصل ضرورت). در رویکرد آزادی‌محور، مزنون و متهم، شهروندی است که در پناه قانون است و در فرضی که اتهام وی ثابت گردد صرفاً، مستحق تحمّل مجازات قانونی خواهد بود از این رو، فرایند کشف جرم و تحقیق از وی توسط پلیس، مبتنی بر آیین و روند قانونی است (آیین‌مداری کنشگری پلیس) تا از این رهگذر، هم اعتماد شهروندان به پلیس جلب شود تا موجبات همکاری شهروندان با این نهاد را فراهم نماید و هم امکان نظارت قضایی بر عملکرد پلیس میسر گردد.

به این‌سان، در خصوص کنشگری پلیس (ضابطان دادگستری) در نظام حقوقی ایران، با در نظر داشتن شاخص‌های مطالعه شده در پژوهش و همچنین، اصول قانون اساسی و مواد مرتبط قانون آیین دادرسی کیفری ۱۳۹۲ می‌توان ادعا کرد که رویکرد تقنینی ایران به مرحله کشف جرم، مبتنی بر الگوی آزادی‌مدار است. زیرا، تمام شاخص‌های چهارگانه مطالعه شده در متن، در حقوق ایران از الزام تقنینی برخوردارند. به نحوی که اصول ۳۶ و ۳۷ ق.ا، و مواد ۲، ۴ و ۲۸ ق.آ.د.ک «ضابطان ... به موجب قانون اقدام می‌کنند» بر اصل قانونمندی توجه دارند. همچنین، بند ۳ اصل ۱۵۶ ق.ا و ماده ۲۸ «ضابطان ... تحت نظارت دادستان در کشف جرم ...» ماده ۳۲ «ریاست و نظارت بر ضابطان ... با دادستان است ...» مواد ۳۳ و ۳۴ و ۳۵ و ۴۶ و ۵۴ و ۵۶ همگی از ق.آ.د.ک منعکس‌کننده نظارت طولی مقام قضایی بر پلیس (در مقام ضابط) است. نیز اصول ۲۲ و ۳۲ ق.ا، و مواد ۴۳ «... بدون داشتن حق تفتیش و بازرسی یا احضار یا جلب اشخاص ...»،

در رد گزارش برخی ضابطان خاص که مقررات قانونی را در کشف جرم و تحصیل دلیل رعایت نمی‌کنند یا برخورد قضایی با برخی از رؤسای ضابطان که اظهارنظرشان در رسانه‌ها نافی متون و نصوص تقنینی است می‌تواند موجبات این اعتماد و حاکمیت قانون را در افکار عمومی شهروندان فراهم نماید.

ویژه ضابطان خاص دقیق‌تر اعمال گردد. به نحوی که شاخصه طولی بودن روابط بین مقام قضایی و ضابطان عام/خاص که منطبق با متون قانونی و یافته‌های این پژوهش است در آرای صادره از دادگاه‌ها نمایانگر شود تا اعتماد عمومی به مراجع قضایی و پلیسی جلب و حاکمیت قانون در رویه عملی این مراجع بروز و ظهور یابد. به عنوان مثال، صدور آرای مستدل و مستند از سوی مراجع قضایی

منابع

- Ansari, valiollah, (2016), Criminal Investigation Law, Tehran, Samt Publications. [In Persian]
- Arendt, Hannah, (2022), Totalitarianism, translated by Mohsen Salasi, Tehran, third edition. [In Persian]
- Borrigan, Jean; Simon, Anne Marie, (2010), Criminal Procedure, translated by Abbas Tadayyon, Tehran, Khorsandi Publishing. [In Persian]
- Cavendish Lawcards Series, (2016), English legal system, translated by Nasrin Mehra, Tehran, Mizan publishing. [In Persian]
- Catt v The United Kingdom (Case No. 43514/15), European Court of Human Rights, 24 January 2019. At: <https://www.hrlc.org.au/human-rights-case-summaries/2019/7/23/european-court-of-human-rights-holds-uks-extremism-database-falls-foul-of-privacy-and-data-retention-laws>
- Code of Conduct for Law Enforcement Officials Adopted by General Assembly resolution 34/169 of 17 December 1979. Retrieved from: <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/code-conduct-law-enforcement-officials>
- Committee on the Rights of the Child, General comment No. 24 (2019) on children's rights in the child justice system: CRC/C/GC/24. Retrieved from: <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G19/27792/10/ref/ref.html?OpenElement>
- Darabi, Shahradd, (2018), Crime prevention in the democratic model of criminal policy, Tehran, Mizan publishing. [In Persian]
- Declaration on the Police, Resolution 690(1979). Assembly debate on 1 February 1979 (24th Sitting of the 30th Session). Text adopted by the Assembly on 8 May 1979 (2nd Sitting of the 31st Session). Retrieved from: <https://b2n.ir/g30482>
- Delmas-Marti, Miri, (2019), The Great Systems of Criminal Politics, translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi, Tehran, Mizan Publishing. [In Persian]
- Emami-Arandi, Habib, (2018), the scope of criminal responsibility of the police in crimes against privacy, in: New horizons of criminal law (Honoring of professor Dr. Hossein Aghaeinia), Tehran, Mizan Publishing. [In Persian]
- Eur. Court HR (1992), case of Pfeifer and Plankl v. Austria, judgment 25 February 1992, series A, No 227, p 18, para. 447. Retrieved from: <https://zaya.io/4ojqn>
- Eur. Court HR, case of Tomasi v. France, (Application no. 12850/87) judgment of 27 August 1992, p 39, p 116. Retrieved from: <https://b2n.ir/w96960>
- Qari Seyyed Fatemi, Mohammad, (2023), Analytical Essays on Rights and Liberties (volume 2), Tehran, Negah-e Moaser Publishing. [In Persian]

Human an Rights: A Basic Handbook for UN Staff, United Nations, Office of the United Nations High Commissioner for Human Rights/United Nations Staff College Project.

Human Rights Committee, Fifty-first session, Communication No. 458/1991, A. W. Mukong v. Cameroon (Views adopted on 21 July 1994), para 9.8. In:

<https://www.refworld.org/cases/HRC,4ae9acc1d.html>

Human Rights Committee, General Comment 20, Article 7 (Forty-fourth session, 1992), Compilation of General Comments and General Recommendations Adopted by Human Rights Treaty Bodies, U.N. Doc. HRI/GEN/1/Rev.1 at 30 (1994). Retrieved from:

<http://hrlibrary.umn.edu/gencomm/hrcom20.htm>

Joneydi, Laya, (2020), rule of law, in: Encyclopaedia of legal Policy Making, by the efforts of Laya Joneydi and Amirhasan Niazpour, Tehran, Printing and Publishing Department of the Vice President's Legal Vice President's Legal Office. [In Persian]

Khaleghi, Ali, (2014), Criminal Procedure, first volume, Tehran, Shahr Danesh Institute of Legal Studies and Research. [In Persian]

Khazani, Manouchehr, (1999), criminal process (collection of articles), Tehran, Ganjedanesh Publications. [In Persian]

Kleinfeld, Joshua (2017). Three Principles of Democratic Criminal Justice, 111 Nw. U. L. Rev. 1455. Available at:

<https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/nulr/vol111/iss6/5>

Khosravi, Hassan, (2020), Analysis of Totalitarianism Components in North Korea, International Studies Journal (ISJ) Vol. 16, No. 4 (64), PP: 47-65. [In Persian]

Lazarge, Christian, (2020), Introduction to criminal policy, translated by Ali Hossein Najafi Abrandabadi, Tehran, Mizan Publishing. [In Persian]

Markaz- Malmiri, Ahmad, (2014), Rule of Law: Concepts, Basics and Concepts, Tehran, Islamic Council Research Center. [In Persian]

Meares, Tracey L. Tom R. Tyler, and Jacob Gardener (2015). Lawful or Fair? How Cops and Laypeople Perceive Good Policing, 105 J. Crim. L. & Criminology. Available at:

<https://scholarlycommons.law.northwestern.edu/jclc/vol105/iss2/1>

Meares, Tracey L. and Skogan, Wesley G., (2004). "Lawful Policing". Faculty Scholarship Series. Paper 521. Available at:

http://digitalcommons.law.yale.edu/fss_papers/521

Mehra, Nasreen; Mahmoudian, Kamran, (2016), Human Rights Requirements of Crime Detection in Iran's Legal System, Public Law Studies Quarterly, Summer, Volume 47, Number 2. pp: 329-356. [In Persian]

Moghimi, Mehdi; Niazkhani, Morteza, (2010), Citizen Rights of the accused in the stage of crime discovery by the police, Karagah,

- second term, fourth year, winter, number 13. pp:92-124. [In Persian]
- Movahhed, Mohammad Ali, (2021), In the air of right and justice (from natural rights to human rights), Tehran, Karnameh Publishing. [In Persian]
- Najafi Abrandabadi, Ali Hossein, (2019), Criminal Policy: From Models to Movements, (Introduction) in: Major Criminal Policy Systems; Delmas-Marti, Miri, Tehran, Mizan. [In Persian]
- Najafi Abrandabadi, Ali Hossein, (2019), Introduction to Populist Criminal Policy, (Preface) in: Introduction to Criminal Policy, Lazarge, Christian, Tehran, Mizan. [In Persian]
- Najafi Abrandabadi, Ali Hossein, (2019 A) Criminal Policy, in: Encyclopaedia of Economic Criminal Sciences, by Amir Hassan Niazpour, Tehran, Mizan Publishing. [In Persian]
- Neumann, Franz (1994), Freedom, Power and Law, translated by Ezzatoleh Foladvand, Tehran, Kharazmi Publishing. [In Persian]
- Niazpour, Amirhassan, (2022), Training of judicial officers in the light of the Criminal Procedure Law 2013, Police Knowledge Research Quarterly, year twenty-four, number three. pp: 165-191. [In Persian]
- Packer, Herbert L. (1964), Two Models of Criminal Process, University of Pennsylvania Law Review, Vol. 113, No. 1, Nov.
- Rostami, Hadi, (2020), Criminal Law and Liberalism, Tehran, Negah-e Moaser Publishing. [In Persian]
- Seydin Borojeni, Zahra; Khavaninzadeh, Hossein, (2021), Reflection on the rules governing the detection of crime from the perspective of criminal procedure law and international documents, Karagah, 15 (55): 212-193. [In Persian]
- Shamlou, Bagher, (2020), Rereading preventive criminal policy in the light of the Covid-19 pandemic and chaos theory, Legal Research Quarterly, Volume 23 (Special Letter on Law and Corona). [In Persian]
- The Seventh United Nations Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders held at Milan from ۲۶ August to ۶ September ۱۹۸۵. Retrieved from: <https://zaya.io/ffbcz>
- Tom R. Tyler & Jeffery Fagan, (2008). Legitimacy and Cooperation: Why Do People Help the Police Fight Crime in Their Communities? 6 OHIO ST. J. CRIM. L. 231. Available at: https://scholarship.law.columbia.edu/faculty_scholarship/414
- Zarei, Mohammad Hossein, (2004), Good Governance, Sovereignty and Governance in Iran, Legal Research Quarterly, No. 40. pp: 155-202. [In Persian]